

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆՌԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՌՅԿԵ - ՌՅԿԸ

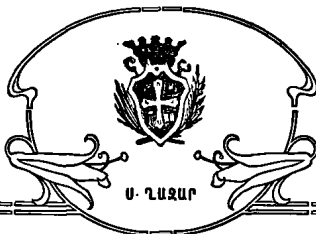
ՀԱՅՏՈՐ

ՁԵ

1928

ԱՊՐԻԼ

ԹԻՒ 4

Ս. ՂԱԶԱՐ

ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՓԸ

(Արտի 271 յիշարարի)

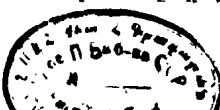
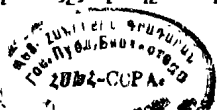
Մէկդէ կը նեակծ միանն ու ստոր որ մարդիկ դիւրաւ
երթան լուսնդէն պալատը երջանկութեան:

ԿՈՒՍԱԿԱՆ տեսիլքի մը խորհրդաւոր պատգամն է որ կը հնչէ. ամբողջ ծրագիրն է ան մեծ առաքելութեան զոր պիտի կատարէ տեսական Մանուկը Հայութեան դատին, ոտն առ ոտն, անդուլ և յաւերժ, իր հոգւոյն և մարմնոյն բովանդակ ճիգերովն ու զօրութեամբը, իր շնաշխարհիկ էութեան յամր ու ահաւոր այրումովը որ հուսկ ողջակէզի փառքը կը զգենու կրօնքի և հայրենիքի ամենածախ բոցերով:

Նախախնամութիւնն է որ մեծ ու ամբիծ հոգիներու մէկ հառաչին մէջ, մէկ խօսքին տակ, մէկ արարքին ծոցը կ'ուրուագէ առնոց ապագան. մարգարէական դրօնքին մը որուն սովոր է Ներկինք, և այդ կարապետութիւնը այնքան գեղեցիկ է որքան յոյսը որ կ'արծարծի, որքան իրողութիւնը որուն փաստ և կնիք կը դառնայ. ինչպէս Նիքիթման որթը գինեբեր որ մեր փրկարւից բաժակներուն մէջէն դեռ կը ծաւալէ ու

գեղից բոյրն զգլխիչ, ու երգը որ մարդկային չէ: Կամ ինչպէս, ամէն անգամ երբ Հաւատքի ու Մտքի գիտութեան բիւրեղ տաճարը կը մտնենք զոր հրաշակերտեց հանճար մը հրշտակային, կարծես դարերու խորէն կ'արձագանգէ դեռ խոր ու յանդուգն ձայնը. «Ո՛վ է Աստուած» և կ'ըմբռնենք թէ իր հարցին Աստուածն այն էր որուն պաշտամունքը գծագրեց անյգլի ճշմարտութեան և գերագոյն փառքին մէջ:

Աւայսպէս ոչ ոք կը տարակուսի թէ Մխիթարայ կեանքն ու գործն ալ մեկնուած թիւնն է այն սրբազան տեսիլքին. ամէն հայ գիտակ է առոր ու կը հաւատայ, և արդէն այլապէս անհնար է ըմբռնել յայտնի ու ցնցող իրողութիւնները որ հայութեան վերածնունդը վճռեցին կրօնքին, լեզուին և ամբողջ քաղաքակրթութեան մէջ. առանց գերբնական միջամտութեան ու ծրագրին առեղծուած մը պիտի մնայ ան:

Digitized by

R.A.R.®

Մխիթարայ հոգին ու անձնաւորութիւնը այնքան խոր, այնքան բեղուն և բարդ է որ անհնար է անոր համառօտ ուրուագիծը ներկայացնել։ Նոյնը պիտի ըսենք նաև իր գործին՝ որ ամբողջովին իր մեծութեան և գաղափարին բովանդակ և բարդ արտացոլումն է բերեցաւ։

Իր ամբողջ կեանքը երկու մեծ շրջանակներու կարելի է վերածել։ Ազգին ճակատագրին ընթացումն իր մէջ ու հետեւաբար գերբնական ճիգերը զայն ղէպի լոյս և փրկութիւն հանելու։ Եւ առաջին մասը որուն կը յաջորդէ հարթումը լոյսի ճամբուն զոր գտած է և հրաւէրը հայութեան ղէպի փրկութիւն։

Առաջին շրջանը որ կ'երկարի իր կեանքի մինչև տասնութերորդ տարին, հետոյ մ'է որ տակաւ առ տակաւ կը զօրանայ։ Իր շրջակայ խաւարի բուռն ու տխուր ճնշումը զայն կը փոխէ լոյսի աղբրսանքի մը՝ տառապագին ու ոգէնպառ։ Նա այդ վիճակին մէջ լաւ կը պատկերացնէ իր խաւարաբիր ցեղը որուն մարմնացումն է ինք, հին հոգիով, նոր ցաւով։

Այն այդ հոգեկան խռովքն ու տագնապն է որ կը մեկնէ անոր կեանքի խալտափութներն ու թափառութիւնը։ Ուղեւորութիւններ իր մութ ու ցաւոտ երկրի աւաններէ մէջ, ամէն ամայի ու թողիք սրբավայրերուն, և ամենուրեք իր արցունքներուն հետ ապառաժ սրտեր գտաւ, աւելաւ և խաւար։ Երբեք՝ ցաւերու ահաւորն էր և անոր զոհ՝ ամբողջ հայ ազգը։ և Մխիթար կարծես այդ ամէն բան իր մէջ կը զգար, իրն էր ամէնուն ցաւը, ամէնուն վտանգը։ Սակայն նա անվկանդ, անսպառ, կարծես ծովեր ունենար սրտին մէջ դարեր ամբողջ արտասուելու։ Եւս, չափեց իր երկիրն անոր ընդարձակութեան մէջ։ Եւս, բազմ էր ան։ Խորհեցաւ ու երազեց փառքի և երջանկութեան դարերը, անոնց զմայլումը՝ ցաւի և մահատից նուաղման մը փոխուեցաւ ի քեան ունայնութեան որ կը տիրէր իր շուրջը։

Իր թափառութիւնն զոյացաւ իր հոգւոյն մէջ այն զոր ունեցած են ազգեր վե-

րածնող հոգիները։ Երկնքի կայծ մ'էր անշուշտ իր մէջ բռնկած, ու անոր մղումին տակ, ի գին իւր բերբերու և կեանքի նշույններուն հսկեց, աղօթեց։ Վերջին ճգնաժամի մը յաջորդեց յաղթանակը լոյսին՝ Երկնքի խրախոյսով։

Սակայն ինչպէս — իր ցեղին տառապանքովն ու տխուր ճակատագրով համակած հոգւոյն մէջ, իր հազար ու բիւր մէկ գիշերներու անքուն հսկումներուն, սըրբազան մագաղաթներու ծոցէն, հին լոյսը, հայրենի կրակը, վերջապէս Հայրերու հոգին էր որ առատօրէն ներս էր թափանցեց, կարծես յանգէտս իրեն, անտես ճառագայթներով, հզօր ջերմութեամբ, որոնց ազդեցութեան տակ կը չքանար ինչ որ խաւար էր, կը հալէր ձիւնն ու սառը։ Իր մէջ զարթած էր կանգուն, փառահեղ, հայոգին, իր պաշտելի տիպարին բովանդակ հրապոյրով։

Մխիթար կը զգար այլեւս վերածնունդը հայութեան իր հոգւոյն մէջ։ Այդ ծրագրով, այդ իմացողութեամբ պիտի կատարէր իրմէ դուրս եղածին ալ։

Փիւտ մը, յաղթանակ մը սրտին մէջ՝ ան դարձաւ հայրենիք իւր վերջին ու մահացու ուղեւորութիւնէն։ Այդ պահի հայութեան ալ վերադարձին հիմնական ժամն եղաւ, վերադարձ ղէպի հին հաւատք, հին սրբութիւն, հին փառքերը։ — Այն երկրորդ մասը Մխիթարայ կեանքին որ կ'երկարի աւելի քան կէս դար, անխոնջ, դարձաւ։ Գաւազնի, բայց միշտ յուսալից ու պտղաբեր։

Այդ էր Մխիթարայ գործը. և ատով արդէն ամէն բան ըսինք։

Ուրեմն Մխիթար նոր կրօնք մը չհիմնեց, նոր տաճար մը չկերտեց։ Հին և ուսկի՛ լեզուն որուն թոթովանքը լսեցուց, որ ապա ընարական երգի մը վերածուեցաւ։ Հին էր դարձաւ քաղաքակրթութիւնը զոր ի լոյս և անեց։

Իր գործը մոռացութեան ու խաւարի ծոցէն հանել եղաւ հայրենի սրբութեան ու քաղաքակրթութեան յիշատակարանները, բանալով։ Ինչ ուղին ամէնուն առջև։

Ուրեմն ան գտաւ մեր ցեղի կորուսած հին գանձերը, և մեզ ցոյց տուաւ ուղին ուսկից ամէն ոք այլեւս դիւրաւ պիտի հասնի երջանկութեան:

Որքան մեծ է այդ գանձերու սրբութիւնն ու արժէքը, նոյնքան պաշտելի կը դառնայ մեզ Մխիթարայ անունն ու գործը:

Եւ արդարեւ ինչպէս կարելի է ըմբռնել այլեւս հայութիւն մը առանց Լուսաւորչի հսկայ պատկերին՝ որ հինաւորաց Մասիսին պէս կ'ամբառնայ պաշտելի՝ հայ հոգւոյն մէջ. առանց Սահակի ու Մեսրոպի՝ որ ոսկի դարը կը ծնին՝ փառահեղ պանթէոն մը հիմնելով հին դարերու կրանիդով, լոյս հաւատքի ոսկիով. վերջապէս առանց հետազայ դարերուն՝ որ գանձեր կուտեցին այդ տաճարին մէջ, միշտ նոր ու վսեմ կամարներ ձգելով հոն:

Ահա ինչ որ գտաւ, ցոյց և որոնց ուղին փարցաւ Մխիթար:

Այլեւս յայտնի է Մխիթարայ գործը իր իսկութեան մէջ, ինչպէս յայտնի անոր հոգեբանութիւնը՝ որ պէտք է ըլլայ նաև իւր մով վերածին հայութեանը: Ի զուր է դեռ ատարմանի, զուր ջանք՝ երկուստեքին մը փնտռել անոր հոգւոյն մէջ որ կենդանի է իր գրեթե ուն մէջ, իր գործին մէջ, ողջամիտ հայուն հոգւոյն խորը: Ոչ ոք կըրնայ ուրանալ և ոչ ոք առանց զարմանքի նկատել անոր բարձր ըմբռնութիւն մէջ գեղազանցօրէն դաշնաւորուած հաւատքն ու գիտութիւնը, կրօնքն և ազգութիւնը:

Ով մօտենայ Մխիթարայ պիտի տեսնէ անոր բիւրեղ հոգւոյն մէջէն ցոլացումը հայ մտքին իր զուտ ու ընդի նկարագրով, այդու իսկ ամէն հայու պաշտելի պէտք է ըլլայ գաղափարականին հետ անոր անձն ալ:

Նոր երկիրներ, նոր ազգեր մինչև ցարդ մեզի բուռ մ'ոսկրէն և յուսախարութիւններէն գատ ոչինչ տուած են. մեր հաւատքն և երջանկութիւնը հայրենի հին տաճարի մէջն է: Եւ քանի որ մենք ոսկրէն աւելի Լուսաւորչի հաւատքին ու Մեսրոպի լեզուին կը կարօտինք, Մխիթար է լոկ որ դարերու խորէն արձանացած հեռաւոր ափին վրայ ջահ ի ձեռին, լոյս կը Փրօէ ուղիին

որուն ծայրը կ'ամբառնայ հայրենի սրբութեանց տաճարը զոր Գրիգոր հիմնեց, Մեսրոպի գմբէթաւորեց, Նարեկ խնկաւորեց ու Ներսէս հոգեխացուց. ու կրկին դարերը որ անցան իր վրայէն եւ այդ դարերուն համասփիւռ սերունդները տեսլական պատգամին արձագանգը պիտի տան առ յաւէտ խոր ու վսեմ, որ Մխիթարայ մէջ հինն ու նորը, գաղափարն ու յաղթանակը կը խորհրդանշէ. ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒ:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՅԻԿԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ԿՏԱԿԸ

Եզական երեւոյթ մը վկայաբանութեանց մէջ, պատմականօրէն ցանկալի գանձ մը, մանաւանդ Հայ եկեղեցական զրականութեան համար, կու գայ իր զրաւի պըլը պըլացումով նոր ճառագայթ մը բերելու փոքր Հայքի, և մասամբ Մեծ Հայքի քրիստոնէութեան հնազոյն պատմութեան վրայ:

Կարծես հոգեկան ամենափափուկ վէպ մ'է, զրուած արտասուախառն ուրախութեամբ, խաւար բանտի մը անկիւնը, եղբւրական զիշխրուան մը ծոցը, ուր մահն ու կեանքը ահաւոր մենամարտի մէջ էին:

Ոչ մէկ մարդկային լոյս, և ոչ միտեանային լուսնի սառած շող մը կ'այցեկէր այդ բանտը, այլ երկնային լոյսի և յոյսի արծարծ ճրագի մը տաք շունչին ներքև հաւաքուած, քառասուն առուզագեղ պարմանի, վերջին ողջոյնը կը զրկէին, որքան տխուր նոյնքան և անոյշ:

Թէպէտ խզած էին կեանքի ամէն հանգոյց, սակայն կրօնական ողբերգութիւնն ալ անջնջելի կը պահէր յիշատակ մը որ շիրմէն ալ անդին կ'անցնի. արեւիկներուն յիշատակը:

Ժամանակի թանձր վարագոյրն իսկ չէ կրցած յաւերթ քողարկել անոնց նահա-